

Ettevõtja kaitseks

(Ilmunud: Eesti Ekspress 03.10.2013)

Tahate et riik oleks rikas? Siis tuleb kaitsta võlausaldajate (st pankade) huve. Sest siis annavad nad julgemalt laenu ja majandus kasvab. Umbes nii võiks lühidalt kokku võtta ühe Eesti majanduspoliitika alusmüüdi. Just nimelt müüdi, sest tegelikkuses on vaadeldav pigem vastupidine seos – kaitsta tasub võlgnikke (st ettevõtjaid). Sest siis *võtavad* nad pangast julgemalt laenu ja majandus kasvab. Olukorra mõistmiseks tasub vaadata tagasi õhtumaise majanduse ajalukku.

Ida-India Kompaniid asutati Londonis ja Amsterdams vastavalt 1600. ja 1602. aastal. Tänapäevaste aktsiaseltside eelkäijatena seadsid nad oma võlausaldajad uude ja raskemasse seisu – ettevõttele antud laenu sai tagasi küsida ainult ettevõtelt eneselt. Omanikelt (kaupmeestelt) seda enam nõuda ei saanud. Ometi said need kompaniid Briti ja Hollandi koloniaalimpeeriumi veduriteks. Merendus oli toona väga riskantne majandusharu ning piiratud vastutuse põhimõte lõi siin täiesti uue olukorra. Laevahukk Kariibi merel ei pruukinud enam tähendada kaupmehe võlavanglasse sattumist. See lubas neil hakata võtma uusi ja suuremaid riske, ehitama rohkem laevu ja saatma neid üha kaugemate merede taha. Paradoksaalsel kombel võitsid sellest lõpuks kõige rohkem võlausaldajad ise – moodne pangandus sai arengutõuke samast perioodist.

Raamatus “*When all else fails*“ analüüsib Harvardi professor David Moss piiratud vastutuse arengulugu Ameerika Ühendriikides. 19. sajandi algul oli Massachusetts rikkam ja arenenum osariik kui New York. Viimases võeti aga 1811 vastu maailma esimene aktsiaseltselise lubav seadus. Massachusetts suutis samaga vastata alles 1830 ja osad vahetusid. Ka siin liikus kapital võlausaldajate jaoks halvema režiimiga New Yorgi suunas, mitte sealt eemale. Järgneva sajandi jooksul levis piiratud vastutus üle maailma, kuigi head majandusteoreetilist põhjendust sellele ei olnud. Selleni jõuti alles 20. sajandi lõpus Daniel Kahnemani ja Amos Tversky töödes. Selgus, et põhjused on eelkõige psühholoogilised.

Esiteks ei ole inimeste suhtumine rahasse ja riski ratsionaalne. Esimest teenitud eurot hindame me rohkem kui teist jne. Kõige täpsemalt on selle reegli sõnastanud 18. sajandi Šveitsi matemaatik Daniel Bernoulli: iga lisanduva ühiku väärtus on pöördvõrdeline teil juba olemasolevate ühikute arvuga. Riskide puhul kehtib sama seadus lihtsalt tagurpidi – kõige rohkem kardame me kaotada viimast eurot.

Teiseks, me pelgame ebakindlust instinktiivselt rohkem kui riski. Me eelistame õhukesel jääll kõndimist teadmatusel, kas jalgealuse lume all on peidus jää või maa. Me väldime valikuid, mille tagajärjed on tundmatud.

Nii mõjuski piiratud vastutus majandusele omamoodi adrenaliinisüstina, lüües kaks kärbest ühe hoobiga. Esiteks jättis see ettevõtjaile alles „viimase euro“ – padja, millele ebaõnnestumise korral maanduda. Teiseks, varasem ebakindlus nurjumise tagajärgede osas muutus nüüd selgepiiriliseks riskiks.

Üldiselt on valitsusel ühiskonna riskide juhtimiseks kolm võimalikku teed: riskikäitumise piiramine (näit. autode piirkiirus), kahjude hajutamine (näit. liikluskindlustus) ja riskide nihutamine (näit. töötajalt tööandjale). Aktsionäride vastutuse piiramine kujutas endast just viimast tüüpi sekkumist – sellega nihutati osa riske ettevõtjate õlult laenuandjatele.

Nagu aeg näitas, oli sel viisil saavutatud uus riski-tasakaal ühiskonnale soodsam. Ka toonastes parlamendidebattides kardetud ohud (laenukulude kallinemine ja ettevõtjate liigne uljus) ei realiseerunud. Tagantjärele võib selle taga näha kahte põhjust. Esiteks nihutati risk ühiskonnas osapoolele, kes seda kõige paremini ohjata suutis – loomu poolest on pangad ju professionaalsed riskijuhid. Teiseks oli pankadel n.ö ideaalne vaatluspositsioon. Laenuandjatena said nad nõuda aruandeid, ja kõrvalseisjatena hindasid neid objektiivsemalt kui ettevõtjad ise. Kokkuvõttes muutus riskide juhtimine ühiskonnas efektiivsemaks.

Siit tuleneb ka pankade ja ettevõtjate rollide erinevus majanduse kasvatamisel. David Moss eristab oma raamatus passiivseid ja aktiivseid investoreid. Esimesed panustavad majandusse rahalist, teised aga tunduvalt defitsiitsemat inimkapitali. Kasvu mootoriks on siiski aktiivsed ja algatusvõimelised inimesed, mitte pangad. Ulmekirjanik Artur C. Clarke'i kuulsat ütlust meenutades: ainus viis võimaluste piiride teada saamiseks on üritada võimatut. Just see „võimatu üritamine“ ongi majanduses ettevõtja ülesanne, mis pankadele kunagi kuuluda ei saa. Seda lihtsal põhjusel, et pangad ei saa (ega tohigi) lubada endale selliseid riske, mida ettevõtjad üritamise juures paratamatult kannavad. Muidugi on ka pankade roll ülitähtis. Kuid see on pigem tagasihoidev ja kainestav, mitte eestvedav roll.

Kui sellelt taustalt nüüd Eestisse naasta, siis lugesin Äripäeva viimase top 100 hulgast kokku 27 ettevõtet, mis on asutatud sel sajandil. Neist ainult 5 olid asutatud hiljem kui 2005. Muidugi nõuab tippu kasvamine aega, ja ehk polegi need arvud kõige hullemad. Kuid nii või teisiti, paljuski elame praegu 90ndate ettevõtlusbuumi dividendidest.

Samuti on näha, et piiratud vastutuse toimivus Eesti majanduses on vaikselt kahanemas. Ühest küljest on pangad juriidiliselt osavamad ja veeretavad üha rohkem riske tagasi ettevõtjate õlgadele (näiteks isiklike käendusid nõudes). Teisalt on võlausaldajate kaitse olnud meie seadusloomes viimase kümnendi jooksul läbiv motiiv. Lisaks võla- ja äriõigusele on sellele korduvalt viidatud ka näiteks pärimisseaduse seletuskirjas. Viimases mindi 2009. aastal seniselt nn vastuvõtu süsteemilt üle loobumissüsteemile. Maakeeli tähendab see, et enne ei saanud te pärandust kätte muidu, kui pidite selle vastu võtma. Nüüd langeb see teile automaatselt kaela. Konkurs on selles, et siit ilmast lahkujate seas on üha enam neid, kel võlgu rohkem kui vara. Nii võitegi end ootamatult avastada näiteks teid lapsepõlves hüljanud isa kiiralaene tasumas. Seda muidugi juhul, kui te just igapäevaselt Ametlikke Teadaandeid ei loe ja pärandist õigeaegselt keelduda ei märka. Ja kui märkate, lähevad asjad tegelikult hullemaks. Sest lõpuks liiguvad võlad omavalitsuse, ehk meie kõigi ühiseks koormaks. Tõsi, seadus näeb ette ka võimaluse pärandvara inventuuriks ja pankrotti saatmiseks. Kuid see pole just lihtsaim ja odavaim protseduur.

Sel taustal julgekski seadusandjatele kehtestamiseks välja pakkuda kaks lihtsat printsiipi, mis meie riske mõõdukalt ühiskonnale soodsamas suunas (st võlgnikult võlausaldajale) nihutaksid. Ja seda nii üldise moraali kui majanduse elavdamise võtmes.

Esiteks: võlgniku surm kustutab võla. Eelkõige oleks see kristlik lahendus. Isiklikul tasandil on laste arvelt laenamine lihtsalt ebamoraalne. Seetõttu võiks selle ukse ka seadusega koomale lükata, suunates vastutuse järeltulijate asemel laenuandja õlgadele. Ka käimasolev riikide võlakriis näitab, et põlvkondadevahelise laenamisega kaasnevad tõsised ja läbiuurimata eetika-riskid.

Teiseks: tagatise realiseerimine kustutab võla. Tagatisvara hindamisel on pank pädevam igast laenuaotlejast. Seetõttu on ta ühiskonna seisukohast ka sobivaim osapool kandma hindamise riski. Teisisõnu, kui pank hindab teie korteri näiteks 100 tuhande euro peale, annab selle ostuks 80 tuhat laenu ja raskuste tekkides müüb korteri teie jalge alt 50 tuhande eest maha, siis 30 tuhat peabki olema panga kahju. Klient on oma kahju (siinses näites omaosalus 20 tuhat) selleks ajaks juba kandnud.

Nagu ajalugu on näidanud, võidaks vastutuse enda kanda võtmisest lõpuks ka laenuandjad ise – ajapikku tooks ettevõtjad nende valikusse lihtsalt rohkem ja paremaid projekte.

Guido Viik